

JUDr. MARIE KARFÍKOVÁ, CSc.

ÚVĚR, JEHO PRÁVNÍ ÚPRAVA A DRUHÝ

§ 1. POJEM A PODSTATA ÚVĚRU

I v socialistickém národním hospodářství zaujímá úvěr velmi důležité místo. Vzniká v podnicích z objektivní potřeby peněz pro určitou dobu a ze skutečnosti, že jiné hospodářství, ale i rozpočtové organizace a obyvatelstvo mají ve svém vlastnictví určité částky, které okamžitě nepotřebují a mohou je na kratší či delší čas postrádat. Tyto dočasně nepotřebné peníze mají organizace uloženy na svých účtech u banky a obyvatelstvo na vkladních knížkách u spořitelen, které je také dávají a budou i nadále dávat k dispozici soustavě peněžních ústavů — dosud Státní bance československé.^{1/}

Dočasně volné peněžní prostředky soustřeďované u Státní banky československé tvoří státní úvěrový fond, který banka v souladu se státním plánem rozvoje národního hospodářství a měnovým plánem ČSSR rozděluje tak, aby pomocí úvěru aktivně napomáhala k realizaci záměrů a cílů státní hospodářské politiky a k upevňování měnové stability. Přitom může nad rozsah znovurozdělovaných dočasně volných peněžních prostředků prostřednictvím úvěrové emise vytvářet dodatečné peněžní fondy k pružnému zabezpečení potřebné výše peněz v peněžním obratu. Spolu s organizacemi a jim nadřízenými orgány kontroluje, zda úvěr přispívá k zabezpečení společenských zájmů.^{2/}

Úvěr je ekonomickou kategorií, která je velmi těsně spojena se zbožní výrobou a s působením zákona hodnoty. Úvěrové vztahy jsou takovými vztahy, při kterých určité organizace nebo jednotlivci dávají druhým k dispozici peněžní prostředky s tou podmínkou, že tyto peněžní prostředky je nutné po uplynutí určitého časového období vrátit. Možnost vzniku úvěru tedy vyplývá z existence dočasně volných peněžních prostředků, které se stále vytvářejí v průběhu ekonomických procesů.

Ve smyslu ekonomickém vzniká úvěrový poměr v procesu výroby a oběhu tehdy, když vlastník zboží odevzdává, aniž současně dostává peníze, nebo když kupující platí prodávajícímu dříve, než obdrží zboží.

^{1/} B. Spáčil: Teorie finančního práva ČSSR. Orbis, Praha 1970, str. 136 a násled.

^{2/} M. Bakaš a kol.: Peněžní a úvěrové služby. Panorama, Praha 1986, str. 52.

Vedle toho ovšem vzniká úvěr prostým poskytnutím peněžních prostředků s povinností je po stanovené době vrátit. To je obecné pojetí úvěru.

Z hlediska právního je úvěr představován půjčkou peněz. Obou výrazů — úvěr a půjčka — se používá rovnocenně vedle sebe. Přitom však úvěrem se zpravidla rozumí vztah mezi dlužníkem a věřitelem, kdy alespoň jedna ze zúčastněných stran je právnickou osobou, nikoli fyzickou osobou. V poměru mezi občany, tj. fyzickými osobami, se výrazu úvěr používá výjimečně.

Úvěr vznikl ještě za předkapitalistických společenských formací, ale rozvinul se až v kapitalismu. Prvním druhem úvěru byl úvěr lichvářský, který vznikl při rozkladu prvobytně pospolného řádu a existoval v otrokářské i feudální společnosti. Charakteristickým rysem lichvářského úvěru byla značná výše úroku. Dlužníci přistupovali na půjčky se 100% i vyšším úrokem. Pro vytváření kapitalistických výrobních vztahů byla lichva překážkou.

Se vznikem kapitalistického řádu vznikalo bankovníctví, které připravovalo lichvářský kapitál o jeho monopol a ubíralo lichvářům obchody a stlačovalo úrok. Typickým instiutem kapitalistické ekonomiky jsou úvěry obchodní. Jde o úvěry, které si mezi sebou navzájem poskytují kapitalistické podniky. Úvěr je poskytován ve zboží, splácen je však v penězích a po formální stránce zajištěn směnkami. Při této úvěrové smlouvě se dlužník zavazuje buď sám, nebo prostřednictvím třetí osoby zaplatit věřiteli určenou částku.

Za kapitalismu vznikl i další úvěr, a to úvěr bankovní. Tento úvěr je takový, který poskytují peněžní ústavy organizacím. Vznikl na základě úvěru obchodního, avšak představuje vyšší formu úvěrových vztahů, protože překonává řadu problémů, které jsou spojeny s úvěrem obchodním, jako je např. limitovaná kapacita podniků, určité riziko nenávratnosti vzhledem k nestabilitě kapitalistických podniků apod., a má mnohem širší použití. Bankovní úvěr se používá jako nejdůležitější forma úvěru i za socialismu.^{3/}

Úvěrové vztahy ve sféře socialistické ekonomiky jsou jak svou formou, tak zejména svým obsahem značně specifické a rozdílné od poměrů, které v této oblasti vládou v kapitalismu. Socialistický úvěr se celou svou podstatou liší od zápůjčního kapitálu v kapitalistickém hospodářství. Zápůjční kapitál dává k dispozici jeden kapitalista druhému kapitalistovi, aby ho použil k dosažení nadhodnoty a požaduje přitom ve formě úroku podíl z této nadhodnoty. Naproti tomu úvěrové zdroje v socialismu (dočasně volné peněžní prostředky) jsou převážně buď společenským vlast-

^{3/} Podrobněji viz M. Bakeš: Teoretické otázky finančního práva. Univerzita Karlova, Praha 1979, str. 138 a násl.

nictvím, nebo zčásti osobním vlastnictvím obyvatelstva. Volné peněžní prostředky slouží socialistickým organizacím, pomáhají rozvoji výrobních sil a zvyšování životní úrovně pracujících. Základní specifičnost socialistického úvěru spočívá i v tom, že jeho působnost je téměř výlučně omezena na úvěr bankovní.

§ 2. PRÁVNÍ ÚPRAVA ÚVĚRU

Úvěrování organizací, tj. poskytování úvěru je právně upraveno řadou předpisů. Jádrem této problematiky je obsaženo ve vyhlášce číslo 103/1985 Sb., o poskytování úvěrů a o úrokových sazbách. Při poskytování úvěrů se dále postupuje v souladu se zásadami vnitřní a zahraniční bankovní měnové politiky, po roce 1985 schválenými usnesením vlády ČSSR ze dne 31. října 1985 č. 289, které byly publikovány ve Sbírce zákonů pod č. 135 z roku 1985.

Vyhláška o poskytování úvěru a o úrokových sazbách není však jedinou právní normou, která tuto problematiku upravuje. Právní zakotvení úvěrových vztahů je obsaženo v právním předpise nejvyšší právní intenzity, a to v ústavním zákoně č. 143/1968 Sb., o československé federaci, novelizovaném ústavním zákonem č. 125/1970 Sb. Jde především o čl. 7 a 8. V čl. 7 odst. 1 písm. c) ústavní zákon o československé federaci svěřuje do výlučné působnosti Československé socialistické republiky, tj. do působnosti federální oblasti měny. Měna pak má velmi úzké spojení s úvěrem. Peníze se totiž do oběhu dostávají cestou úvěrovou. Pro pochopení této skutečnosti je si třeba uvědomit toto: Jestliže organizace potřebuje z jakýchkoli důvodů úvěrové prostředky, tzn. proto, že jich nemá na svém bankovním účtě, obrací se se žádostí o poskytnutí úvěru na Státní banku československou. Tato úvěrová centrála poskytne úvěr z peněžních prostředků, které jsou soustředěny na účtech, které banka vede pro všechny organizace. Peněžní prostředky obdrží žádající organizace od banky, a to z těch prostředků, které ostatní organizace v daném okamžiku nepotřebují. Za teoretického předpokladu, že naše organizace by žádala od státní banky tolik peněžních prostředků, na jejichž krytí by nestačily volné prostředky na účtech ostatních organizací, pak by státní banka poskytla zcela nový úvěr, a tím by zvýšila zásobu peněz obíhajících v hospodářství, tj. emitovala by nové oběživo.

Článek 8 ústavního zákona o československé federaci pak pod písm. c) dává do společné působnosti federace a republik oblast bankovníctví. Tímto legislativním obrátem je třeba rozumět nejen organizační stránku jednotlivých peněžních či bankovních institucí, ale také jejich působnost, tedy i působnost úvěrovou, tj. návratné poskytování peněz.

Základní zaměření úvěrové činnosti banky je upraveno zákonem číslo 144/1970 Sb., o Státní bance československé, a statutem banky schvalovaným vládou ČSSR. Bezprostřední vztah k úvěrové činnosti banky má ustanovení § 3 písm. d), g), ch), i), m). Podle těchto ustanovení totiž banka poskytuje úvěry, financuje investiční výstavbu, spravuje měnové rezervy, přijímá a poskytuje úvěry a záruky ve styku s devizovými cizozemci, jakož i stanoví zásady pro přijímání a poskytování zahraničních bankovních úvěrů. Ovšem činnosti úvěrové se týká celý zákon o Státní bance československé.

Úvěrové činnosti se týká také zákon č. 145/1970 Sb., o národohospodářském plánování, zejména jeho § 3 a § 4, kde je upravena soustava národohospodářských plánů, kam patří i plán měnový, jehož součástí je plán úvěrový.

Dalším právním předpisem, který se dotýká úvěrové činnosti, je zákon č. 133/1970 Sb., o působnosti federálních ministerstev, tzv. kompetenční zákon, který svěřuje značnou úvěrovou kompetenci federálnímu ministerstvu financí, a to v §§ 31, 33 a 34. V těchto ustanoveních ukládá kompetenční zákon federálnímu ministerstvu financí, aby vládě ČSSR navrhovalo v dohodě s federálním ministerstvem zahraničního obchodu koncepci úvěrové politiky ve vnějších vztazích. Podle § 33 písm. a) má federální ministerstvo financí dozor nad úvěrovými vztahy ve spojitosti s měnou. V dohodě s ministerstvy financí republik má federální ministerstvo financí zabezpečovat jednotnou koncepci úvěrové a úrokové politiky spořitelen ve vztahu k obyvatelstvu. V této souvislosti je třeba znovu konstatovat, že není rozdíl mezi peněžní půjčkou a úvěrem, avšak o úvěru se zpravidla hovoří, je-li jednou ze zúčastněných stran socialistická organizace. Kompetenční zákon nazývá úvěrem vztah mezi spořitelnou a občanem, i když jde podle občanského zákoníku o peněžní službu, jejíž podstatou je půjčka.

Úvěrový vztah upravuje také hospodářský zákoník (zákon č. 109/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů; úplné znění vyhlášeno pod č. 45/1983 Sb.), který ovšem používá již výlučně terminologie úvěrové, a to ve svých §§ 381—384. Hospodářský zákoník úvěrové vztahy opírá o hledisko politické ekonomie, tj. o pohyb peněz, které doprovázejí reprodukční proces. Přímou definici úvěrového vztahu však hospodářský zákoník neuvádí. Stanoví pouze v § 382 hlavní zásady úvěru, a to zásadu přímosti, účelovosti, plánovitosti, návratnosti a termínovanosti, jeho zajištění materiálovými hodnotami a úročení.

Zásada přímosti úvěru znamená, že banka poskytne úvěr přímo pouze té organizaci, která úvěr potřebuje a sama o něj žádá. Jakékoliv mezičlánky mezi bankou a organizací jsou vyloučeny, protože by tím byl narušen bankovní monopol úvěrový.

Zásada účelovosti znamená, že v převážné většině případů banka poskytně úvěr jen na přesně určený a s ní dohodnutý účel. Porušení účelovosti má za následek povinnost úvěr před stanovenou lhůtou vrátit.

Zásada plánovitosti znamená, že v socialistickém hospodářství jsou úvěry poskytovány jen v rámci úvěrového plánu, který je součástí měnového plánu ČSSR.

Zásada návratnosti úvěru znamená, že úvěr musí být splacen. Jak vyplývá z podstaty úvěru, jedná se o dočasný doplňkový zdroj. Organizace proto dostává úvěry jen na určitou dobu a potom je musí splatit. Veškeré úvěry jsou poskytovány jako návratné platby, čímž se odlišují od prostředků, které organizace dostávají ve formě dotací z příslušného rozpočtu nenávratně.

Zásada termínovanosti úvěru spočívá v tom, že při jeho poskytnutí musí být stanovena lhůta splatnosti. Nedodržení lhůty splatnosti má za následek úvěrovou sankci.

Zásada zajištění úvěru materiálovými hodnotami zabezpečuje soulad mezi hmotnými a finančními procesy. Banka poskytuje úvěr v rozsahu, v jakém je zajištěn materiálovými nebo jinými úvěrovatelnými hodnotami. Zajištění ovšem může bance poskytnout také nadřízený orgán prohlášením, že bance za poskytnutí úvěru ručí.

Zásada úročení úvěru znamená, že z úvěru platí organizace úroky. Výše tohoto úroku je rozdílná podle druhu úvěru.

Úvěrové zásady jsou dále rozvedeny v podmínkách pro poskytování úvěru, obsažených ve vyhlášce předsedy Státní banky československé o poskytování úvěrů a o úrokových sazbách a v zásadách vnitřní a zahraniční bankovní měnové politiky.

Dodržováním výše uvedených základních zásad socialistického úvěru zajišťuje banka správné proporce mezi vývojem peněžních prostředků a jejich materiálovým krytím a působí k zabezpečení efektivního plánovitého vývoje národního hospodářství.

Bankovní úvěrová politika po roce 1985 je zaměřena na rychlejší prosazování intenzifikačních faktorů růstu ekonomiky a její vyšší efektivnosti, zejména s využitím vědeckotechnického rozvoje a širšího zapojení do mezinárodní dělby práce a na zabezpečení plánované dynamiky rozvoje národního hospodářství. Tím působí na upevňování ekonomické rovnováhy a stability kupní síly československé koruny. V úvěrové politice pokračuje banka na cestě úvěrové diferenciaci, nastoupené v 6. a 7. pětiletce, přičemž usiluje o větší vyváženost diferencovaného působení jak ve směru efektivních prvků, jimiž mobilizuje podnikovou sféru k větší efektivnosti, tak i ve směru přísnějšího postihování neefektivnosti odmítáním úvěru, předčasným splácením úvěru, omezováním výše i některých druhů úvěru a uplatněním úvěrových sankcí, zejména sankčního úroku. Takto pojatá

úvěrová politika slouží zabezpečování úkolů měnového plánu a zejména dodržování tzv. úvěrové směrnice, kterou vláda ČSSR stanoví bance k řízení objemu úvěru. Při jejím zabezpečování banka nově vychází z kritérií efektivního využití úvěru.^{4/}

Podle § 7 vyhlášky o poskytování úvěrů a o úrokových sazbách poskytne banka úvěr za předpokladu, že se využije k efektivnímu plnění úkolů stanovených rozpisem státního plánu rozvoje národního hospodářství, že je zajištěna návratnost a splatnost úvěru v dohodnutých lhůtách a že je úvěr zajištěn materiálovými a jinými úvěrovatelnými hodnotami, že organizace splňují kritéria efektivního využití úvěru stanovené v zásadách a že jsou přednostně využity vlastní zdroje organizací.

V případě, že návratnost úvěru z prostředků organizací není předem zaručena, požaduje banka finanční záruku nadřízeného orgánu na krytí úvěru. Není-li návratnost z prostředků organizací předem zaručena, výjimečně poskytuje banka úvěry se státní zárukou. Na poskytnutí úvěru není právní nárok, banka před poskytnutím úvěru zvažuje, zda úvěr poskytne a za jakých podmínek.

Banka poskytuje úvěry, jak bylo konstatováno, v souladu s měnovým plánem Československé socialistické republiky. Tím je nesporně potvrzena souvislost měny s úvěrem. Součástí měnového plánu je plán úvěrový, pokladní a devizový. Plán úvěrový na straně potřeb má jednotlivé druhy úvěru členěné podle časových úseků, tedy úvěry investiční, provozní, krátkodobé, dlouhodobé, popřípadě další členění podle jednotlivých účelů. Na straně krytí obsahuje úvěrový plán dočasně volné peněžní prostředky, pokud jsou uloženy u všech druhů peněžních ústavů.^{5/}

Úvěr se poskytuje na podkladě úvěrové smlouvy, uzavírané mezi bankou a organizacemi. Úvěrové smlouvy se uzavírají písemně. Předpokladem jejich uzavření je skutečnost, že banka a organizace se dohodly o všech podmínkách, tj. zejména o celkovém objemu úvěru, podmínkách jeho poskytnutí, způsobu a časovém plánu jeho čerpání a splácení, popřípadě o zárukách apod.

Jestliže organizace nesplní podmínky, za jakých je úvěr poskytnut, a zejména poruší při účelových úvěrech účel, nastupují úvěrové sankce. Organizace je zpravidla postižena tím, že má k dispozici méně úvěru nebo že musí zaplatit sankční úrok. Odmítnutí úvěru je v 8. pětiletce v řadě případů spojeno s povinností organizace zkrátit hmotné potřeby, na které jí po odmítnutí úvěru chybějí prostředky, nebo změnit plánované rozdělení zisku a přidělit vlastní zdroje na krytí potřeb, které jí banka odmítla úvěrovat.

^{4/} M. Bakeš a kol.: Peněžní a úvěrové služby. Panorama, Praha 1986, str. 54.

^{5/} Podrobněji viz M. Bakeš a kol.: Finanční správa a peněžnictví. AUC Iuridica 2/1982, str. 159 a násl.

Naopak banka zase bonifikuje úvěrované organizace tím, že jim snižuje úrokovou sazbu nebo je jinak zvýhodňuje. Poskytne-li banka organizaci úrokovou bonifikaci, znamená to pro organizaci nižší úrokový náklad a vyšší zisk, z něhož může více prostředků přidělit do svých fondů.

Státní banka československá používá v 8. pětiletce dvě metody úvěrování: účelové úvěrování a kontokorentní úvěrování. O používání té které metody rozhoduje příslušná odvětvová správa ústředí banky.

Účelové úvěrování je metoda, při které se úvěr poskytuje na konkrétní účel a před poskytnutím úvěru se zkoumá, na co je úvěr požadován, jaké je materiálové krytí a jak jsou zabezpečeny základní zásady socialistického úvěru. Úvěr je poskytován na samostatném úvěrovém účtě odděleně od vlastních zdrojů organizace, vedených na běžném účtě organizace.

Kontokorentní úvěrování je metoda, při které se úvěr poskytuje na kontokorentním účtě, který současně plní funkci úvěrového i běžného účtu a na němž tedy poskytnutý úvěr splývá s vlastními zdroji organizace. Organizace si v podstatě čerpá úvěr podle potřeb, aniž by předem musela před každým jednotlivým zvýšením úvěru prokazovat bance dodržení zásad socialistického úvěru, předkládat jí úvěrové podklady, prokazující úvěrovou potřebu a projednávat splátky úvěru. Úvěr se totiž automaticky splácí z docházejících tržeb, které běžně připlývají přímo na kontokorentní účet. Teprve následně, při prověrce materiálového zajištění úvěru podle účetních výkazů, provádí banka rozbor, na jaký účel byl vlastně během měsíce úvěr na kontokorentním účtě poskytnut a zda objekty, které byly proúvěrovány, představují vhodné zajištění úvěru, tj. zda si je podnik pořídil k plnění plánovaných úkolů, zda jde o efektivní potřeby apod.

Kontokorentní úvěrování je metoda jednoduchá, pružná, současně však v sobě zahrnuje riziko automatického úvěrování. Proto se kontokorentní úvěrování používá jen v odvětvích, kde je žádoucí podpořit úvěrem nárůst úvěrovatelných potřeb, např. pohotových odbytových zásob k lepšímu uspokojování požadavků odběratelů.^{6/}

§ 3. DRUHY ÚVĚRU

Banka v souladu s ustanovením § 16 vyhlášky o poskytování úvěrů a o úrokových sazbách poskytuje organizacím tyto druhy úvěru:

- a) provozní úvěry,
- b) investiční úvěry,
- c) devizové úvěry.

^{6/} Podrobněji viz M. Bakeš a kol.: Peněžní a úvěrové služby. Panorama, Praha 1986, str. 70.

ad a) *Provozní úvěry*, které banka poskytuje, jsou účelové úvěry na oběžné prostředky, kontokorentní úvěr a úvěrové výpomoci. Jádrem provozních úvěrů představují úvěry na *oběžné prostředky*, a to zejména úvěry na pohledávky za odběrateli, úvěry na zásoby, úvěry na práce a úvěry na náklady příštích období.

Úvěry na pohledávky za odběrateli se liší podle toho, zda jde o pohledávky za odběrateli do lhůty splatnosti anebo o pohledávky za odběrateli po lhůtě splatnosti. Zatímco pohledávky po splatnosti jsou výsledkem poruchy v dodavatelsko-odběratelských vztazích, k jejichž krytí není s úvěrem systémově počítáno a záleží jen na rozhodnutí banky při uplatňování úvěrové diferenciaci, zda úvěr poskytne nebo ne, je zapojení úvěru do krytí pohledávek za odběrateli do plánované doby splatnosti systémově předurčeno. Ovšem ani v tomto případě není úvěrování pasivním doplňkovým zdrojem, ale je nástrojem aktivního působení banky na organizace.

Při úvěrování pohledávek se dále rozlišuje, jde-li o pohledávky za tuzemskými odběrateli nebo za zahraničními odběrateli a u zahraničních pohledávek se navíc rozlišuje mezi krátkodobými pohledávkami a dlouhodobými pohledávkami.

Úvěrování zásob je založeno na konfrontaci skutečných zásob s plánovanou jejich výší. Banka poskytuje úvěr na skutečně existující zásoby, neboť jen ty představují materiálové krytí úvěru, ovšem neúvěruje jakýkoli jejich rozsah, ale jen plánovaný rozsah.

Banka vylučuje z úvěrování zásoby přebytkové, nelikvidní, nevhodné pro použití, zmetkovité, špatně uskladněné, znehodnocené, popř. odbytově nezajištěné zásoby hotových výrobků a nedokončené výroby, pokud jejich využití dočasně nepodporuje úvěrem na nepotřebné zásoby. Rovněž postihuje zásoby, které nejsou účinně chráněny před zcizením.

Organizace, která provádí dodávky pro investiční výstavbu, potřebuje úvěr též v souvislosti se zvláštním režimem fakturování a placení těchto dodávek. Oproti dodávkám placeným z provozních prostředků nemohou být totiž dodávky pro investiční výstavbu fakturovány ihned po provedení jednotlivých prací či vyskladnění jednotlivých dodávek, ale až když dodávka tvoří tzv. fakturační celek, tj. až je určitá ucelená část dodávky dokončena a schopna samostatného užívání. Mezidobí od započetí do dokončení fakturačního celku je dodavateli finančně kryto tzv. splátkami, které jsou vlastně bezúročnou půjčkou investora dodavateli na úhradu nákladů spojených s prováděním dodávky a po dokončení fakturačního celku se vypořádávají odečtením z fakturované částky. Do dojití úhrady splátek by chyběly ovšem dodavateli peněžní prostředky. Jelikož jejich rozsah lze těžko předem plánovat, nevybavují se organizace vlastními oběžnými prostředky z tohoto titulu a k překlenutí doby od vynaložení nákladů na nevyměřené práce až do stanovené lhůty dojití úhrad

splátek a faktur slouží zvláštní druh provozního úvěru označovaný jako *úvěr na práce*.

Kromě úvěrů na pohledávky za odběrateli, úvěrů na zásoby a úvěrů na nevyfakturované práce a dodávky, které představují hlavní úvěry na oběžné prostředky, poskytuje banka organizacím též *úvěr na náklady a úvěr na zařízení staveniště*.

K překlenutí dočasných finančních obtíží organizací, které jinak plní své výrobní a odbytové úkoly a zajišťují efektivní využívání oběžných prostředků, může banka poskytnout úvěrové výpomoci. Mezi úvěrové výpomoci patří krátkodobé a dlouhodobé úvěrové výpomoci. Krátkodobé úvěrové výpomoci představují úvěr na pohledávky za odběrateli po lhůtě splatnosti, platební úvěr, úvěr na mzdy a překlenovací provozní úvěry. *Dlouhodobou úvěrovou výpomocí je konsolidační úvěr*, tj. neúčelový úvěr na chybějící zdroje, poskytovaný na podkladě tzv. konsolidačního plánu na záruku nadřízených orgánů. Tento úvěr poskytne banka organizacím, jestliže konsolidační program organizace zabezpečuje splacení úvěru do tří let od jeho poskytnutí.

Jestliže se konsolidační program neplní a finanční situace organizace se nezlepšuje, může banka v 8. pětiletku požadovat, aby příslušný ministr předložil vládě rozbor činnosti organizace s návrhem na opatření k racionalizaci výroby, na změnu výrobního programu, začlenění organizace do jiné organizační jednotky nebo přesun výrobního programu do jiné organizace.

ad b) *Investiční úvěry*, které banka poskytuje organizacím, jsou účelové investiční úvěry a překlenovací investiční úvěry.

Účelové investiční úvěry poskytuje banka organizacím na pořízení základních prostředků, jejich modernizaci a rekonstrukci. Tento druh úvěru je také bankou poskytován bytovým družstvům na bytovou výstavbu, popřípadě na další potřeby, které souvisí s bytovou výstavbou.

Investiční úvěry se poskytují přednostně na stavby, stanovené jako závazné úkoly státního plánu v návaznosti na výsledky expertizy jejich efektivnosti. Na ostatní investice se investiční úvěr poskytuje na podkladě posouzení jejich efektivnosti a využití stávajících základních prostředků.

Investiční úvěr se sníženou úrokovou sazbou banka poskytuje zemědělským a obchodním organizacím a národním výborům na akci Z. Dále na výstavbu malých vodních elektráren, na stavby modernizačního charakteru s rychlou návratností a nízkým podílem stavebních prací a na stavby s výraznými efektivními vývozy. Zvýhodněným úvěrem také banka podporuje družstevní bytovou výstavbu, modernizace, rekonstrukce a rozsáhlejší opravy bytových domů a některé další investice bytových družstev.

Překlenovací investiční úvěr, který banka poskytuje, je úvěrem krátko-

dobým. Řeší se jím momentální časový nesoulad mezi potřebou a tvorbou zdrojů v investičním fondě, a to zpravidla v rámci kalendářního roku. U překlenovacího investičního úvěru může však jít i o dobu přesahující kalendářní rok, pokud však nepřekročí 12 měsíců ode dne poskytnutí úvěru.

Překlenovací úvěr tedy slouží k překlenutí nedostatků prostředků v investičním fondě, který vznikl v důsledku sezónních výkyvů v tvorbě a použití investičního fondu v důsledku předstihu investičních dodávek oproti postupné tvorbě zdrojů ve fondu; výjimečně se překlenovací úvěr poskytne i v případě dočasného neplnění plánované tvorby zdrojů investičního fondu.

ad c) *Devizové úvěry* poskytuje banka přednostně organizacím zejména k podpoře efektivnosti vnějších ekonomických vztahů, k posilování devizové rovnováhy a v souladu se záměry devizového plánu a devizového hospodářství ČSSR.

Devizový plán představuje v podstatě plánovanou platební bilanci. Zahrnuje platby, které budou v daném období uskutečněny mezi tuzemskem a zahraničím, tj. jak platby ze zahraničí do tuzemska, tedy příjmy devizového plánu, tak i platby z tuzemska do zahraničí, tedy výdaje devizového plánu. Je-li stránka inkas (příjmů) vyšší než výdajová, znamená to, že dochází k růstu devizových rezerv, v případě opačném, je-li devizový plán pasivní, dochází ke zmenšení devizových rezerv.

Devizový plán zachycuje pouze platby, které mezi tuzemskem a zahraničím bezprostředně proběhnou nebo proběhly. Nejsou v něm zachyceny ty obchodní nebo neobchodní transakce, které budou platebně vyrovnány později, například úvěr. Devizový plán tedy nezachycuje stav a vývoj pohledávek a závazků tuzemska vůči zahraničí. Tyto vztahy jsou zachyceny v bilanci pohybu majetku a úvěru.^{7/}

Pokud jde o devizové úvěry, banka poskytuje organizacím na úhradu dovozu devizově návratný úvěr a překlenovací úvěr.

Devizově návratný úvěr poskytuje banka organizacím tehdy, pokud se organizace zaváže jeho splacení vývozem nebo úsporou při dovozu. *Překlenovací devizový úvěr* pak slouží ke krytí časového nesouladu mezi tvorbou devizových prostředků na úhradu dovozu a její potřebou.

Banka kromě úvěrování investic a provozu poskytuje organizacím také úrokově zvýhodněné *úvěry na vědeckotechnický rozvoj*. Jedná se především o inovační úvěr a překlenovací úvěr na doplnění zdrojů fondu technického rozvoje.

Kromě těchto speciálních úvěrů podporuje banka rozvoj vědy a tech-

^{7/} Podrobněji viz M. Bakeš, S. Mojžíšková a A. Malík: Československé devizové předpisy. Panorama, Praha 1982, str. 26 a násl.

niky v jednotlivých fázích realizace vyřešených úkolů plánu rozvoje vědy a techniky úvěrem na zálohové náklady, úvěrem na náklady příštích období, investičním úvěrem na racionalizační opatření a investičním úvěrem na stavby.

Inovační úvěr se poskytuje na náklady spojené s celým inovačním cyklem, tj. především na náklady na řešení úkolů plánu rozvoje vědy a techniky, prováděné dodavatelsky nebo ve vlastní režii včetně výdajů na pořízení přístrojů, strojů, zařízení a dočasných staveb pro řešení příslušného úkolu, výdajů na vývoj nebo vyzkoušení nového výrobku a zařízení a na ověřování nové technologie, dále i na další neinvestiční výdaje na rozvoj vědy a techniky, financované z fondu technického rozvoje, např. na úplatné nabytí průmyslových práv a výrobně technických poznatků ze zahraničí (licence) nebo na přípravu realizace výsledků úkolu plánu rozvoje vědy a techniky. Úvěr se poskytuje i na přístroje, stroje a zařízení včetně nezbytných stavebních úprav k trvalému řešení úkolů plánu rozvoje vědy a techniky a po projednání s příslušnou odvětvovou správou i na přístroje, stroje a zařízení včetně nezbytných stavebních úprav pro realizaci vyřešených úkolů plánu rozvoje vědy a techniky. Tento úvěr se poskytuje organizaci nejdéle na tři roky.

Pokud nejsou předpoklady pro poskytnutí inovačního úvěru, může se k podpoře rozvoje vědy a techniky poskytnout při přechodném nedostatku zdrojů ve fondu technického rozvoje překlenovací úvěr. Tento úvěr banka poskytuje nejdéle na období 12 měsíců.

Z poskytnutého úvěru požaduje banka na organizaci *úrok*, který je součástí nákladů. V 8. pětiletce se účinnost úroku dále posílila tím, že byl vyčleněn z upravených vlastních výkonů a že tedy výrazněji ovlivňuje rozsah mzdových prostředků.

V 8. pětiletce upustila banka od diferenciací základních úrokových sazeb podle vývoje efektivnosti jednotlivých úvěrových objektů, kterou používala v 6. a 7. pětiletce, a zavedla jednotnou parametrickou úrokovou sazbu z plánovaných provozních a investičních úvěrů. To umožňuje organizacím mnohem přesněji plánovat úrokový náklad než dříve, zjednodušil se systém úrokových sazeb a vytvořily se předpoklady pro banku, aby diferenciací základních úrokových sazeb nahradila diferenciací prostřednictvím sankčního úvěru a úrokových bonifikací, dopadající v plném rozsahu do mzdových prostředků.

КРЕДИТ, ЕГО ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ВИДЫ

Резюме

Кредит занимает весьма важное место также в социалистическом народном хозяйстве, так как при социализме свойства кругооборота оборотных средств вызывают определенную неравномерность разных платежей за закупки сырья, зарплаты и т. п., в результате чего происходит систематическое выделение денежных средств.

В смысле экономического кредитное отношение возникает в процессе производства и оборота тогда, когда собственник товара передает его, не получая одновременно денег, или когда покупающий уплачивает продавшему до получения товара. Наряду с этим возникает кредит также путем простого предоставления денежных средств с обязанностью вернуть их в определенный срок. Это общее понимание кредита.

С юридической точки зрения кредит представляет собой заем денег. Оба выражения — кредит и заем — употребляются в равноценном смысле. При этом, однако, под кредитом подразумевается, как правило, взаимоотношение между должником и кредитором, когда хотя бы один из участников отношения представляет собой юридическое, а не физическое лицо. Во взаимоотношении граждан, т. е. между физическими лицами, выражение кредит употребляется редко.

Кредитование организаций, то есть, предоставление кредита урегулировано рядом правовых предписаний. Ядро указанной проблематики содержится в объявлении № 103/1985 СЗ, о предоставлении кредитов и процентных ставках. При предоставлении кредитов применяются принципы внутренней и внешней банковской валютной политики, утвержденные после 1985 года постановлением Правительства ЧССР от 31 октября 1985 № 289, опубликованные в Своде законов под № 135 от 1985 года.

Банковская кредитная политика после 1985 года направлена на более быстрое продвижение интенсифицирующих факторов роста экономики и ее более высокой эффективности, в частности, при использовании научно-технического развития и более широкого включения в международное разделение труда и на обеспечение запланированной динамики развития народного хозяйства. Это оказывает воздействие на укрепление экономического равновесия и стабильности покупательной силы чехословацкой кроны. В кредитной политике банк продолжает идти по пути кредитной дифференциации, начатому в 6-ой и 7-ой пятилетках, прилагая усилия к большей уравновешенности дифференцированного воздействия как по направлению к укреплению эффективных элементов, посредством которых мобилизуется сфера предпрятий к более высокой эффективности, так и по направлению к более строгому наказыванию неэффективности путем отказа в предоставлении кредита, досрочного погашения кредита, ограничения размера и некоторых видов кредита и применения кредитных санкций, в частности, санкции процентной. Таким образом понимаемая политика служит для обеспечения задач валютного плана и, в частности, соблюдения т. наз. кредитной инструкции, установленной Правительством ЧССР для банка в целях управления объемом кредита. В процессе ее обеспечения банк исходит по-новому из критериев эффективного использования кредита.

CREDIT, ITS LEGAL REGULATION AND TYPES

Summary

In the socialist national economy credit takes an important part, since even under socialism the properties of circulation of floating assets produce a certain disparity of various payments for the purchase of raw materials, wages etc., the consequence being systematic freeing of finance.

Credit relations in the economic sense arise in the process of production and circulation when an owner of goods surrenders them without receiving money at the same time or when a buyer pays the seller prior to receiving goods. Apart from that, of course, credit originates in that financial means are simply lent with the liability to be repaid after the time fixed. This is the general conception of credit.

From the legal aspect credit is represented by a money loan. The two terms — credit and loan — are used equivalently side by side. However, by credit is usually meant the relation between debtor and creditor, while at least one of the parties is a legal not a natural person. In relations between citizens, i.e. natural persons, the term credit is used exceptionally.

Crediting organisations, i.e. granting credit is governed by a number of regulations. The gist of the problems is contained in Decree No. 101/1985 Coll. on granting credits and on interest rates. Credits are granted also in conformity with the principles of the internal and foreign banking monetary policy, approved after 1985 by the Decree of the Government of the Czechoslovak Socialist Republic of October 31, 1985, No. 289, published in the Collection of Statutes under No. 135, of 1985.

The banking credit policy after 1985 is directed at a faster enforcement of intensification growth factors of the economy and its higher effectiveness mainly by taking advantage of the scientific and technical development and by a wider engagement in the international division of labour as well as at safeguarding them planned dynamics of the expansion of the national economy. It serves thereby to strengthen the economic equilibrium and stability of the purchasing power of the Czechoslovak Crown. In its credit policy the bank continues on the way of credit differentiation taken in the 6th and 7th Five Year Plan, while seeking a greater balance of the differentiating action both in the direction of strengthening effective elements mobilising thereby the enterprise sector to higher effectiveness and in the direction of afflicting more strictly ineffectiveness by refusing credit, by premature credit repayment, by restricting the amount and some types of credit and by applying credit sanctions, mainly sanction interest. The credit policy conceived in this way serves to safeguard the monetary plan tasks and, in particular, compliance with the so called credit directive issued by the ČSSR Government to the bank for the direction of the credit volume. In its implementation the bank proceeds newly from the criteria of effective credit utilisation.